

Neformaliojo vaikų švietimo prieinamumo geografinis veiksnys

ONA PETRONIENĖ, MEILUTĖ TALJŪNAITĖ

Lietuvos edukologijos universitetas, Socialinės komunikacijos institutas, Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius

El. paštas: ona.petroniene@vpu.lt; meile.taljun@gmail.com

Vaikų ir jaunimo užimtumo bei saviraiškos ugdymo funkcijas atlieka valstybinės ir savivaldybių švietimo įstaigos – neformaliojo vaikų švietimo mokyklos, bendrojo lavinimo mokyklos, dienos centrai, nevyriausybinės organizacijos, privačios institucijos ir kitos įstaigos, turinčios teisę teikti šias paslaugas. Šiuo metu stiprinama savivaldybių atsakomybė už švietimo prieinamumą, kokybę ir socialinę aprėptį savivaldybių teritorijoje. Kiekviena savivaldybė tvarko visų jos teritorijoje gyvenančių vaikų registrą, koordinuoja pavaldžių mokyklų komplektavimą ir mokinių srautus, tačiau neformaliojo vaikų švietimo mokyklų tinklas, neformaliojo ugdymo veiklų pasiūla, pavėžėjimo galimybės, neformaliajam vaikų švietimui skiriamų lėšų paskirstymas regionuose labai skiriasi.

Straipsnyje analizuojamos šiuo metu veikiančios neformaliojo švietimo mokyklos, netolygiai išsidėsčiusios pagal geografinę padėtį ir todėl neatitinkančios socialinės sanglaudos kūrimo tikslų. Dauguma šių mokyklų sutelktos savivaldybių centruose ir tik kelios savivaldybės įsteigusios mokyklų filialus tolesnėse nuo savivaldybės centro vietovėse. Mokyklų geografinė padėtis riboja vaikų galimybes dalyvauti neformaliojo ugdymo, pažintinės, kultūrinės edukacijos veiklose, o šių veiklų organizavimas, ypač kaimo vietovių mokyklose, susijęs su didesnėmis lėšomis.

Raktažodžiai: neformalusis vaikų švietimas, švietimo prieinamumas, socialinė sanglauda

ĮVADAS

Neformaliojo vaikų švietimo paslaugų, įstaigų plėtojimas, vaikų vasaros poilsio, kryptingo vaikų užimtumo, naujų programų socializacijos srityje inicijavimas, taip pat vaikų ir paauglių nusikalstamumo bei narkotikų prevencijos, socializacijos, pilietinio ugdymo projektų ir gabių vaikų skatinimas rodo, kad Lietuvoje siekiama spręsti vaikų neformaliojo ugdymo, pozityvios socializacijos, užimtumo ir prevencijos problemas. Be LR švietimo ir mokslo ministerijos, vaikų ir jaunimo neformaliąją veiklą per įvairius socializacijos, kultūrinius, prevencinius ir kitus projektus bei programas remia ir kitos šalies institucijos, savivaldybės, fondai. Dalis nacionalinių programų ir projektų remia socialiai remtinų, itin gabių vaikų arba vaikų, turinčių ypatingų (specialiųjų) poreikių, veiklą. Galima daryti prielaidą, kad vaikų užimtumui ir turiningai veiklai po pamokų šalyje skiriama pakankamai dėmesio, tačiau projektų finansavimas daugiausia priklauso nuo pedagogų ar kitų specialistų gebėjimo profesionaliai kurti bei teikti projektus, juos tinkamai įgyvendinti, nuo mokyklos ar kitos ugdymo įstaigos aktyvumo, jos veiklos prioritetų ir noro dalyvauti skelbiamuose konkursuose finansavimui gauti. Taigi, viena vertus, projektų finansavimas yra puiki galimybė ugdymo įstaigoms gauti papildomų lėšų aktyviausių vaikų tikslingai neformaliajai veiklai bei tam tikriems įstaigos uždaviniams įgyvendinti, kita vertus, netolygus finansavimas neužtikrina galimybės visiems vaikams dalyvauti šių programų veiklose.

Neformaliojo švietimo problemos domino daugelį Lietuvos mokslininkų ir pedagogų. Savo darbuose papildomąjį ugdymą jie apibrėžė kaip ilgalaikio ugdymo dalį, skirtą vaikų intelektualiniams, techniniams, meniniams, socialiniams ir kitokiems gebėjimams ugdyti, teigė, kad gerai organizuotas papildomasis ugdymas tenkina vaiko saviraiškos poreikius, formuoja sąmoningą, atsakingą ir kūrybingą asmenybę, o veikla grindžiama konstruktyviu ir kūrybišku bendradarbiavimu, turinčiu nemažai psichologinių pranašumų. Tačiau panagrinėjus darbuose keliamas problemas matyti, kad mažai analizuojamos vaikų dalyvavimo ir nedalyvavimo neformaliojo švietimo veikloje priežastys, vaikų poreikiai, neišryškinamos problemų kaitos tendencijos, neieškoma būdų, kaip sudaryti kuo geresnes vaikų saviraiškos sąlygas ir į šią veiklą įtraukti kuo daugiau vaikų, ypač turinčių socializacijos problemų.

Pažymėtina, kad neformaliojo švietimo sistema, jos raida ir tendencijos išsamiau pradedtos tyrinėti tik maždaug prieš dešimtmetį, todėl iki šiol trūksta teorinio, metodologinio ir teisinio šios vaikų ugdymo srities pagrindimo: nepakankamai ištirtas ir suderintas neformaliojo vaikų švietimo institucijų tinklas ir jo funkcionavimo veiksmingumas; nepakankamas veiklos finansavimas, ribota materialinė bazė ir jos atnaujinimo galimybės; trūksta rekomendacijų rengiamoms programoms, teisės aktų, reglamentuojančių neformaliojo vaikų švietimo įstaigų veiklą.

Viena didžiausių problemų įgyvendinant švietimo tikslus yra mokymosi pasiūlos ir paklausos suderinimas, t. y. ar besimokantieji randa mokymosi rinkoje jiems prieinamas, tinkamas, asmeninius ir visuomeninius poreikius tenkinančias mokymosi paslaugas, ar jie gali įgyti pripažintų, reikalingų žinių ir gebėjimų. Mokymosi prieinamumo klausimas vis dažniau keliamas švietimo politikos lygmeniu – prieinamumo charakteristikos atspindi jo efektyvumą, kokybę bei asmeninių ir visuomeninių poreikių atitikimą.

Švietimo prieinamumas – nevienodai suprantamas reiškinys, retai nagrinėjamas ne tik taikomuosiuose, fundamentaliuosiuose, bet ir moksliniuose tyrimuose. Tai galima paaiškinti tuo, kad ši sąvoka dažniau vartojama tik pastarąjį dešimtmetį, kai pasirodė esminiai Europos politiniai švietimo dokumentai.

Lietuvoje, įgyvendinant švietimo plėtotės nuostatas, numatančias kurti lanksčią ir atvirą švietimo struktūrą, apimančią formalias, neformalias ir savišvietos formas, svarbu moksliskai pagrįsti neformaliojo vaikų švietimo sistemos kaitos būtinybę ir parengti optimalų neformaliojo vaikų švietimo sistemos modeliavimo planą, kurį įgyvendinus ši sistema būtų ne tik prieinama kiekvienam vaikui, bet atlieptų ir kitus strateginius švietimo tikslus.

Straipsnio tikslas – atskleisti neformaliojo vaikų švietimo prieinamumo geografinius aspektus.

Vaikų neformaliojo švietimo mokyklų vadovų ir bendrojo lavinimo mokyklų vadovų anketine apklausa raštu buvo siekta atskleisti neformaliojo švietimo geografinį prieinamumą mokyklų tinklo, vaikų pavėžėjimo, įstaigų finansavimo ir kt. aspektais. Anketos išsiųstos elektroniniu paštu visoms vaikų neformaliojo švietimo ir bendrojo lavinimo mokykloms, nurodytoms Švietimo ir mokslo ministerijos AIKOS informacinėje sistemoje (<http://www.aikos.smm.lt>). Vaikų neformaliojo švietimo mokyklų vadovai grąžino 173 užpildytas anketas. Tyrimo imtį sudarė 68 % neformaliojo švietimo mokyklų generalinės aibės. Respondentai buvo sugrupuoti pagal apskritis¹, nes tai padėjo išryškinti regioninio veiksnio poveikį neformaliojo švietimo mokyklų tinklo struktūrai, šių mokyklų ugdomosios veiklos finansavimui, vaikų mokymosi jose skaičiui. Daugiausia anketų negrįžo iš Vilniaus apskrities – gauta tik 14

¹ Apskritis, kaip teritoriniai vienetai, išlieka, nes jos yra susijusios su statistika. Pagal ES reikalavimus, apskritis yra statistinis teritorinis padalinys.

anketų, nors išsiųsta 57 (gauta 21 %), todėl tyrimo rezultatai nepakankamai atspindi Vilniaus apskrities neformaliojo švietimo mokyklų poziciją. Kitų apskričių neformaliojo švietimo mokyklų poziciją tyrimo rezultatai nusako pakankamai adekvačiai.

Bendrojo lavinimo mokykloms buvo išsiųsta 1364 anketos, gauta 471 užpildyta anкета. Taigi tyrime dalyvavo 34,5 % visų tipų šalies bendrojo lavinimo mokyklų. Anketos buvo išsiųstos savivaldybių įsteigtoms mokykloms ir toms, kurių steigėjai yra privatūs asmenys arba kitos institucijos. Atsakymai buvo gauti tik iš mokyklų, kurių steigėjai yra savivaldybės, ir iš vienos mokyklos, kurios steigėjas yra Švietimo ir mokslo ministerija. Iš privačių mokyklų atsakymų negauta. Be to, tyrime nedalyvavo nė viena Palangos miesto savivaldybės mokykla.

NEFORMALIOJO VAIKŲ ŠVIETIMO ĮSTAIGOS LIETUVOJE

Neformaliojo vaikų švietimo sistemos, kaip ir visos Lietuvos švietimo sistemos, būklė šiandien yra kintanti. Kadangi neformalusis vaikų ugdymas conceptualiuose dokumentuose traktuojamas kaip sudėtinė švietimo sistemos dalis, jo funkcionavimas tiesiogiai priklauso nuo visos švietimo sistemos funkcionavimo ir kaitos. R. Želvio nuomone (2002), ši kaita turi būti organizuojama priimant organizacijos politinius sprendimus ir derinant juos su nacionalinio lygmens sprendimais, o planuojant institucijos veiklą turi būti atsižvelgiama į konkretaus vartotojo, tai yra vaiko, interesus. Neformalusis švietimas turi padėti vaikui išsiugdyti gebėjimą pažinti save, lavinti savianalizės įgūdžius, formuoti savarankiško mokymosi nuostatas, ugdyti informacijos valdymo bei bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius, todėl būtina didinti pozityvios saviraiškos priemonių ir būdų pasirinkimo ir prieinamumo galimybes.

Lietuvos Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatose (2003) taip pat pareiškiamas tęstinės, mokymąsi visą gyvenimą laiduojančios ir prieinamos bei socialiai teisingos švietimo sistemos plėtojimas. Įgyvendinant šias nuostatas numatyta stiprinti savivaldybių atsakomybę už švietimo prieinamumą ir kokybę savivaldybių teritorijoje. Nuostatose numatyta reformuoti švietimo finansavimą ir išteklių naudojimą, sukurti efektyvumo, prieinamumo ir kokybės reikalavimus atitinkantį mokyklų tinklą, kad mokyklos būtų kuo arčiau vaiko namų, o toli nuo mokyklos kaimuose ir priemiesčiuose gyvenantys mokiniai būtų vežiojami į mokyklą.

Neformaliojo švietimo geografinis prieinamumas pirmiausia vertinamas mokyklų tinklo aspektu. Neformaliojo ugdymo institucijas galima suskirstyti į grupes pagal lygmenis: respublikinio pavaldumo, savivaldybės pavaldžios, bendruomenių ir privačios įstaigos.

Lietuvoje yra šešios respublikinio pavaldumo įstaigos: Lietuvos vaikų ir jaunimo centras, Respublikiniai moksleivių techninės kūrybos rūmai, Lietuvos jaunųjų gamtininkų centras, Lietuvos jaunimo turizmo centras, Lietuvos Broniaus Oškino vaikų aviacijos mokykla, VŠĮ Jaunojo kario mokykla „Lūšiukai“². Šių vaikų švietimo įstaigų paskirtis – koordinuoti neformalųjį ugdymą respublikos mastu. Jų funkcijos:

- koordinuoti šalies regionuose veikiančių panašių institucijų veiklą;
- organizuoti tarptautinius, respublikinius, regioninius konkursus, parodas, šventes, festivalius ir pan.;
- organizuoti neformaliąją vaikų veiklą pačioje institucijoje.

² LR švietimo ir mokslo ministerijos Atvira informavimo, konsultavimo, orientavimo sistema. Neformaliojo švietimo mokyklos. Prieiga per internetą: <http://www.aikos.smm.lt>.

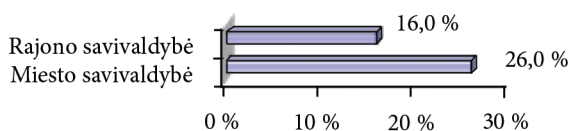
Kryptingą vaikų neformalųjį švietimą regionuose vykdo savivaldybių įsteigtos vaikų neformaliojo švietimo mokyklos. Remiantis LR švietimo ir mokslo ministerijos Atviros informavimo, konsultavimo orientavimo, sistemos informacija apie neformaliojo švietimo mokyklas, Lietuvoje veikia daugiau kaip 200 savivaldybių įsteigtų neformaliojo vaikų švietimo mokyklų.

Šiuo metu veikiančios neformaliojo švietimo mokyklos pagal geografinę padėtį išsidėsčiusios netolygiai: net 7 savivaldybės turi tik po vieną neformaliojo švietimo mokyklą, o 15 – po dvi. Tačiau mokyklų skaičiaus savivaldybėje rodiklis labai sąlyginis, nes mokyklos skiriasi patalpų dydžiu ir galimybe užimti tam tikrą skaičių vaikų. Pavyzdžiui, Klaipėdos miesto savivaldybė, optimizuodama neformaliojo vaikų švietimo valdymą, sujungė šešis vaikų klubus į vieną organizaciją. Taigi vietoj šešių atskirų neformaliojo vaikų švietimo mokyklų statistiškai liko viena, nors ir turinti šešis filialus. Kitas pavyzdys – Alytaus rajono savivaldybė, kurioje yra tik viena neformaliojo švietimo mokykla, tačiau įsteigti net keturi šios mokyklos filialai atokesniuose savivaldybės kaimuose ir miesteliuose. Taigi galima teigti, kad mokyklų skaičius savivaldybėse tik iš dalies atskleidžia neformaliojo vaikų švietimo geografinį prieinamumą, todėl jo analizei pasitelktas neformaliojo švietimo mokyklas lankančių vaikų skaičius.

Lentelėje ir 1 paveiksle pateikiami neformaliojo vaikų švietimo mokyklų lankymo duomenys, sugrupuoti pagal apskritis.

Lentelė. Vaikų užimtumas neformaliojo švietimo mokyklose (mokinių, lankančių neformaliojo švietimo mokyklas, procentas nuo visų savivaldybės mokinių skaičiaus)

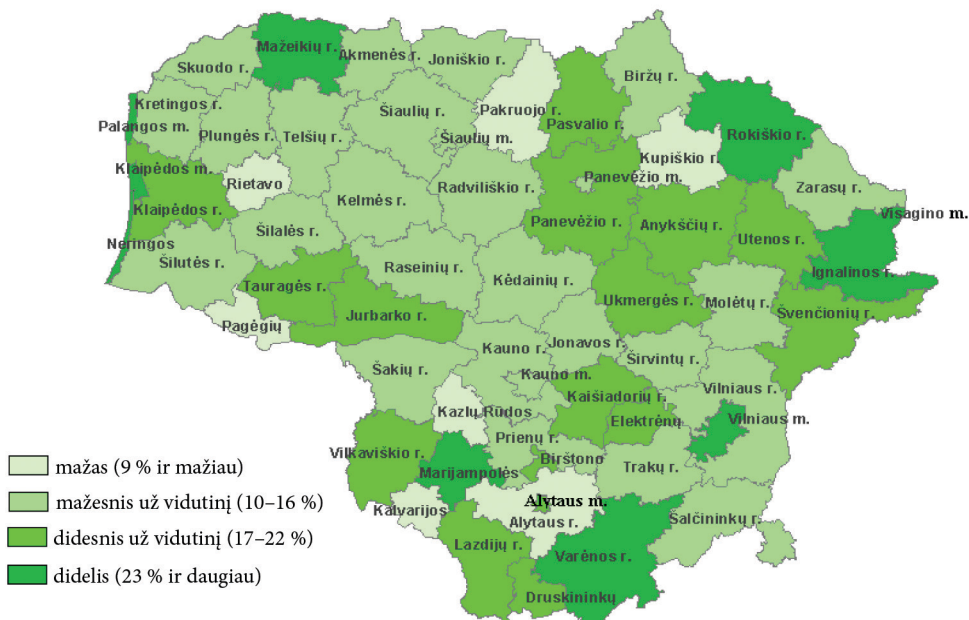
Apskritis	Savivaldybių skaičius	Vidurkis	Minimumas	Maksimumas
Alytaus	5	17,4	3,2	23,2
Kauno	8	13,8	11,1	23,6
Klaipėdos	7	25,9	11,0	67,3
Marijampolės	5	18,4	5,2	28,5
Panevėžio	6	16,1	8,5	24,5
Šiaulių	7	14,4	3,2	16,5
Tauragės	4	14,7	8,7	14,7
Telšių	4	17,1	4,9	22,5
Utenos	6	26,0	11,6	67,7
Vilniaus	8	21,9	6,3	27,7
Vidutiniškai				

1 pav. Vaikų užimtumas neformaliojo švietimo mokyklose pagal savivaldybių tipus

Duomenys rodo, kad neformaliojo švietimo mokyklų lankymo vidurkis – 18,6 %, minimumas – 3,2 %, maksimumas – 67,7 %, vadinasi, jas vidutiniškai lanko kas šeštas bendrojo lavinimo mokyklų mokiniš. Užimtumo rodiklis apskrityse ir savivaldybėse labai skiriasi – 25 šalies savivaldybėse jis yra žemas (mažiau kaip 11 %). Šiaulių apskrityje nėra nė vienos

savivaldybės, kurioje vaikų neformaliojo švietimo rodiklis viršytų vidurkį. Alytaus, Šiaulių, Telšių apskrityse yra savivaldybių, kuriose šis rodiklis nesiekia 5 %. Kita vertus, Klaipėdos, Utenos apskrityse nėra savivaldybių, kuriose aptariamasis rodiklis būtų žemas; Klaipėdos miesto savivaldybės vaikų užimtumo rodiklis lygus 38 %, Neringos sav. – 67 %, Visagino sav. – 68 %. Miestų savivaldybėse vaikų užimtumas neformaliojo švietimo srityje daug didesnis. Šioje grupėje nėra savivaldybių, kurių rodiklis būtų žemas, o trijose savivaldybėse jis yra aukštas. Rajono savivaldybių grupėje dešimties savivaldybių rodiklis yra žemas ir tik trijose šis rodiklis yra aukštas.

2 pav. Neformaliojo vaikų švietimo mokyklų lankomumo žemėlapis

Neformalusis vaikų švietimas vykdomas ir bendrojo lavinimo mokyklose. Šiose mokyklose iš mokinio krepšelio finansuojamos neformaliajam vaikų švietimui (papildomajam ugdymui) skirtos valandos, mokinių pažintinės ir kultūrinės edukacijos veikla.

Skirstant papildomojo ugdymo valandas mokyklose, vadovaujamosi mokinių skaičiumi ir jų poreikiais, mokyklos ir pedagogų galimybėmis. Labai dažnai bendrojo lavinimo mokyklose didesnė dalis papildomojo ugdymo valandų buvo skiriama profiliniam mokymui (suformuojamas profilis ir profilio pakraipa, sudaromos mobiliosios grupės)³. Šia veikla buvo stengiamasi patenkinti mokinių poreikių, mokiniai galėjo pasirinkti individualius ugdymo planus, tačiau labai dažnai tokiuose užsiėmimuose buvo siekiama akademiškumo, mažai vietos paliekama laisvai mokinių saviraiškai. Žemesnėse klasėse daugiau dėmesio skiriama matematikos, lietuvių kalbos, užsienio kalbų žinių spragoms šalinti, taip pat darbui su gabiais mokiniais. Tokia veikla dažnai įvardijama kaip dalykiniai būreliai. „Dalykinių būrelių lankomumą gali nulemti daugelis priežasčių, viena iš kurių gali būti ta, jog jie sudaro sąlygas pasirengti

³ Nevykdomas nuo 2011 m.

egzaminams ir profesinei karjerai. Tačiau interviu su neformaliojo ugdymo veiklos organizatoriais mokyklose leidžia abejoti dėl dalies dalykinių būrelių kokybės. Pasak jų, dalykiniai būreliai ne visada yra patrauklūs moksleiviams, greitai atsibosta, bet moksleiviai turi juos lankyti, nes yra taikoma modulių sistema nuo penktos klasės“ (*Popamokinės veiklos veiksmingumas* 2003). Galima teigti, kad bendrojo lavinimo mokyklose neformaliojo ugdymo valandos dažnai panaudojamos ne pagal paskirtį arba iš viso nepanaudojamos, o darbą organizuoja nepakankamai tam pasirengę mokytojai.

Be abejonės, daug mokyklų puikiai organizuoja turiningą neformalųjį švietimą savo mokiniais. Tokios mokyklos tampa atviru kultūros židiniu ir šeimai, ir visuomenei, laisvu nuo pamokų metu – bendruomenės narių neformalių susitikimų vieta. Tokiose mokyklose sudaromos puikios sąlygos ir galimybės vaikų saviraiškai, bendravimo ir bendradarbiavimo patirčiai. Kita vertus, dažnai mokyklose šiai veiklai organizuoti nėra sąlygų – užsiėmimai vyksta tam nepritaikytose patalpose arba koridoriuose, mokyklos fojė ir pan., nepakankamai panaudojamos kitos socialinių-kultūrinių institucijų erdvės, gamtinė aplinka. Kitas trūkumas – nepakankamai įvairi neformaliojo švietimo veikla. Tiek bendrojo lavinimo, tiek neformaliojo švietimo mokyklos dažniausia renkasi tokias neformaliojo ugdymo veiklos kryptis bei programas, kurioms vykdyti nereikia specialių patalpų, priemonių ir įrangos bei papildomų lėšų. Ugdymo įstaigos dažniausia veikia tik savo mokyklose, nėra bendradarbiavimo su kitomis ugdymo institucijomis tradicijų. Mokyklų pateikiama statistinė informacija apie vaikus, lankančius neformaliojo ugdymo užsiėmimus ir institucijas, dažnai neatitinka tikrovės.

Lėšų stoka riboja mokyklų galimybę panaudoti visas švietimo plane numatytas valandas, suteikti programų vykdytojams reikiamas patalpas, aprūpinti įranga ir priemonėmis. Dalis mokinių negali pasilikti mokykloje po pamokų dėl nepalankaus jų pavėžėjimo grafiko.

Vaikų pavėžėjimas į mokyklas yra vienas svarbesnių geografinio veiksnio aspektų, turintis įtakos vaikų neformaliojo ugdymo paslaugų prieinamumui. Neformaliojo vaikų švietimo mokyklos susiduria su pavėžėjimo problema, nes Švietimo įstatymas numato tik vaikų pavėžėjimą į artimiausias bendrojo lavinimo mokyklas. Atvykimo į mokyklą problema aktualesia rajono savivaldybės centrų mokyklose, nes jas lanko daug kaimo vietovėje gyvenančių vaikų. Iš kaimo atvykstančių vaikų dalis miestų mokyklose daug mažesnė, todėl ir važiavimo poreikis ne toks ryškus. Įdomu, kad į kaimo gyvenviečių neformaliojo švietimo mokyklų (jų šalyje yra apie 30, duomenis pateikė 24) užsiėmimus važinėja nedaug mokinių, jas dažniausia lanko netoli nuo mokyklos gyvenantys vaikai.

Važiavimo išlaidas kompensuoja 69 % neformaliojo švietimo mokyklų, iš dalies kompensuoja 6 %, nekompensuoja 25 % mokyklų. Kai kurie respondentai pažymi, kad rajone gerai organizuotas mokinių pavėžėjimas, dauguma mokinių iš kaimo gyvenviečių į neformaliojo švietimo mokyklas atvyksta bendrojo lavinimo mokyklų autobusiukais, o kurui papildomų lėšų skiria savivaldybė; dalį vaikų tarpusavyje susitarę veža tėvai.

Su transporto problema susiduria ir bendrojo lavinimo mokyklos, organizuodamos mokinių pažintinę veiklą. Mokinių pažintinė veikla – viena neformaliojo vaikų švietimo formų, skirta vaikų tautiniam, pilietiniam ir kultūriniam ugdymui. Bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai turi galimybę 2–3 kartus per mokslo metus dalyvauti pažintinėse ekskursijose į tolimesnius miestus, turistiniuose žygiuose, kultūriniuose renginiuose, taip pat dalyvauja šventėse, vietinių ir atvykstančių meno kolektyvų koncertuose. Ši veikla finansuojama iš mokinio krepšelio lėšų. Tyrimo metu paaiškėjo, kad bendrojo lavinimo mokyklos, esančios toliau nuo didžiųjų miestų, pageidautų, kad lėšos, skirtos mokinių pažintinei veiklai, būtų diferencijuojamos pagal mokyklos geografinę padėtį.

Lėšas mokykloms reikia skirti ne tik pagal mokinių skaičių, bet ir pagal mokyklų geografinę padėtį; Lėšų turėtų būti skiriama daugiau kaimo mokykloms. Šių mokyklų mokiniai dėl socialinių problemų daug rečiau aplanko net artimesnius respublikos rajonus (žymias, pažintines vietas); Lėšos turėtų būti skirstomos nevienodai kiekvienam respublikos mokiniui, nes kelionės iki lankomų vietų išlaidos yra labai skirtingos; Neturėtų būti vienodas krepšelis pažintinei veiklai toli nuo didmiesčių esantiems rajonams. Nevienodos pradinės sąlygos mokiniams. Kiek lėšų reikia, pavyzdžiui, nors vienai išvykai į sostinę Vilnių ir jame esančius muziejus?; Kaimo mokiniams tų lėšų nepakanka, kad galėtų kaupti daugiau suorganizuoti, pamatyti. Reikalingas transportas, mokykla savo neturi. Jo nuoma brangiai kainuoja; Mūsų mokykla toli nuo didžiųjų miestų, todėl didžioji dalis lėšų išleidžiama transportui. Siūlome lėšas diferencijuoti (ne miestų mokykloms skirti daugiau lėšų vienam mokiniui); Kadangi mokykla yra kaimo vietovėje, norėtusi, kad mokinio krepšelyje būtų skirta daugiau lėšų mokinių pažintinei veiklai. Trūksta lėšų mokinių kelionėms į organizuojamus edukacinius renginius, koncertus, spektaklius ir pan. Esamų lėšų pakanka tik netoliese organizuojamiems renginiams arba kelionės išlaidas padengia tėvai.

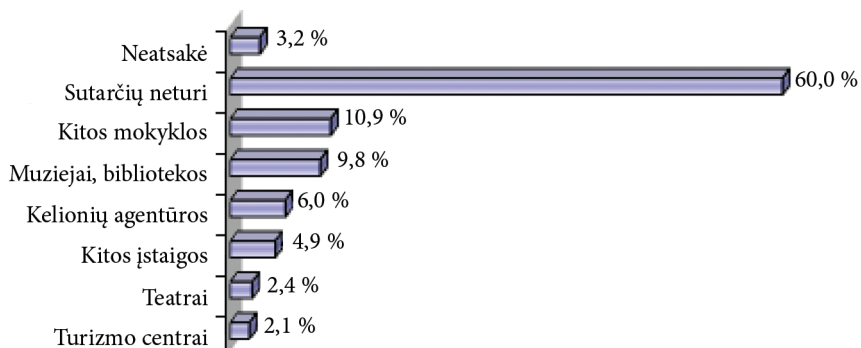
Iš respondentų pasisakymų matyti, kad mokyklų geografinė padėtis riboja vaikų galimybes dalyvauti pažintinėse veiklose, o šios veiklos organizavimas, ypač kaimo vietovėse esančioms mokykloms, susijęs su didesnėmis lėšomis.

Verta paminėti, kad šalyje veikia apie 100 muziejų, kurie nuolat rengia ir įgyvendina edukacines programas, projektus, paskaitas, apžvalgines ir temines ekskursijas, pamokas. Tačiau, pasak mokyklų vadovų, muziejų, teatrų edukacinių programų, turizmo centrų pažintinių kelionių, kitų organizacijų pasiūla turi nedidelę įtaką mokyklų pažintinės veiklos pasirinkimui. Susidaro paradoksali padėtis: atokesnių rajonų mokyklos pageidauja vykti į sostinės muziejus, nors tam neturi pakankamai lėšų, tačiau nesinaudoja netoliese esančių krašto muziejų, kitų kultūrinių įstaigų teikiamomis paslaugomis. Pagal internete skelbiamą muziejų informaciją, daugelis krašto muziejų už labai mažą kainą (1–2 litai mokiniui) siūlo įvairias edukacines programas, pritaikytas skirtingo amžiaus mokiniams. Edukacinės programos yra viena iš galimybių susipažinti su šalies istorija, gamta, geografija ir pan., pagilinti mokyklinės žinias, išplėsti pažinimo ribas. Muziejų žinių šaltiniai – konkretūs daiktai, dokumentai, nuotraukos, knygos – yra vienos ar kitos epochos liudininkai. Programų metu mokiniai gali tyrinėti archeologinius radinius, studijuoti juostų, kraičio skrynių, kitų namų apyvokos daiktų ornamentus, praktiškai išbandyti kai kuriuos senuosius amatus ir kt.

Neformaliojo švietimo misiją lengviau įgyvendinti bendradarbiaujant su kultūros, pietinės visuomenės organizacijomis, vyriausybės institucijomis, verslo įmonėmis. Bendradarbiavimas gali sumažinti dvigubą neformaliojo ugdymo paslaugų teikimą, padeda išvengti konkurencijos naudojant išteklius, pagerinti paslaugų kokybę, taip pat leidžia suvienyti skirtingas jėgas ir išteklius, skatina veiksmingesnį prioritetų nustatymą, atsižvelgiant į įstaigų galimybes ir poreikius. Partnerystės sutartys leidžia kooperuoti lėšas, skatina mokyklų geografinį judrumą.

Tyrimo metu teirautasi, su kokiomis įstaigomis mokyklos yra pasirašiusios partnerystės sutartis dėl mokinių pažintinės veiklos organizavimo (3 pav.). Dauguma (60,0 %) tyrime dalyvavusių mokyklų neturi tokių sutarčių. Apie dešimtdalis apklaustųjų nurodė, kad yra sutartis su kitomis savivaldybės mokyklomis (10,9 %) ar muziejais ir bibliotekomis (9,8 %). Su kitomis įstaigomis sudaryta vos viena kita sutartis.

Pastaruoju metu šalyje ypač populiarėja projektinis darbas. Daugelis mokyklų, siekdamos gauti lėšų papildomam mokinių ugdymui, aktyviai dalyvauja įvairių programų, projektų konkursuose. Nuo 2006 m. įgyvendinama Vaikų ir jaunimo kultūrinės edukacijos programa, kuri skatina valstybės, savivaldybių kultūros, švietimo įstaigas, nevyriausybinės organizacijas,

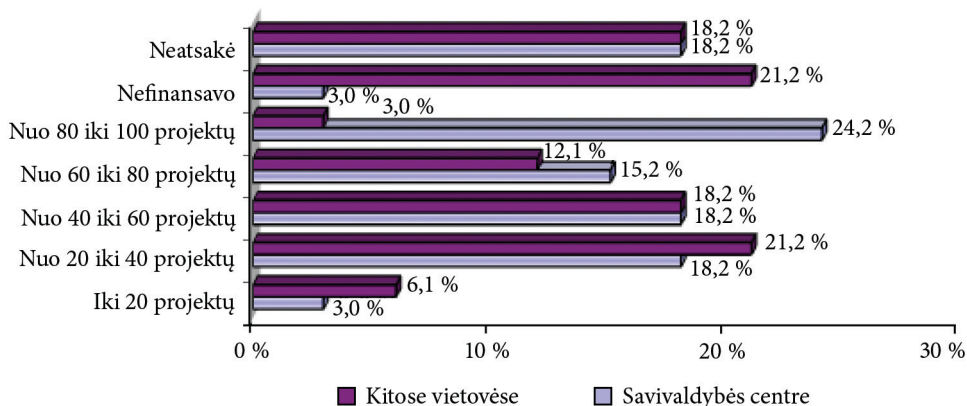

3 pav. Mokyklų partnerystės sutartys dėl mokinių pažintinės veiklos organizavimo

pavienius kultūros ir meno kūrėjus rengti švietėjiškas programas, švietimo įstaigas kartu su kultūros įstaigomis plėtoti vaikų ir jaunimo kultūrinę edukaciją, propaguoja naujus mokymo ir mokymosi metodus kultūrinėje erdvėje, formuoja aktyvaus dalyvavimo Lietuvos kultūriname gyvenime įgūdžius, vaikų ir jaunimo iniciatyvumą, kūrybiškumą, skatina pritaikyti šią veiklą vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevencijai, padėti pasirengti visą gyvenimą trunkančiam mokymuisi. Savivaldybės raginamos dalyvauti įgyvendinant šią programą ir skirti jai lėšų iš savo biudžetų.

Labai svarbu, kad vaikų ir jaunimo kultūrinei edukacijai savivaldybių skiriamos lėšos užtikrintų skirtingų visuomenės socialinių sluoksnių poreikių tenkinimą ir visų savivaldybės gyvenamųjų vietovių gyventojų edukacinės veiklos plėtrą. Dažnai kalbama, kad kultūros, jaunimo laisvalaikio centrai sutelkti savivaldybių centruose, o kaimo vietovėse kultūrinis gyvenimas nevyksta arba jis labai vangus, todėl tyrimu siekta išsiaiškinti, kiek vaikų ir jaunimo kultūrinės edukacijos projektų savivaldybės finansavo pagal projektų įgyvendinimo vietą – savivaldybės centruose ir kitose vietovėse (4 pav.).

Remiantis tyrimu dalyvavusių savivaldybių pateiktais duomenimis, 2008 m. buvo finansuoti 787 vaikų ir jaunimo kultūrinės edukacijos projektai. Kultūrinės edukacijos projektų, finansuotų iš savivaldybės biudžeto lėšų, pasiskirstymas pagal įgyvendinimo vietą leidžia

4 pav. Vaikų ir jaunimo kultūrinės edukacijos projektų skaičius pagal įgyvendinimo vietą (n = 787)

teigti, kad daugiau nei penktadalis (21,2 %) savivaldybių nefinansavo projektų, kurie būtų įgyvendinti kaimuose, miesteliuose, gyvenvietėse; iš jų nedidelę dalį sudaro miestų savivaldybės (Panevėžio, Šiaulių ir Klaipėdos miestų savivaldybės), kuriose nėra tokių vietovių. Kita vertus, galima daryti prielaidą, kad dalyje savivaldybių kaimiškose vietovėse nėra iniciatyvių vaikų ir jaunimo vadovų, bendruomenių lyderių, kurie parengtų tokius projektus ir dalyvautų konkursuose finansavimui gauti. Panašias priežastis nurodo ir savivaldybių specialistai.

Vaikų ir jaunimo kultūrinės edukacijos plėtojimas yra labai svarbus, nes turi įtakos vietos bendruomenės kultūrinės veiklos pokyčiams. Kultūrinė veikla stiprina vietos bendruomenę, tarpinstitucinius ryšius, teigiamai veikia bendruomenės tradicijas, poreikius, puoselėja vaikų ir jaunimo kolektyvų kūrybines galias.

Labai reikšminga privačių ir bendruomenių įstaigų veikla. Šiose įstaigose dirbama netradiciniais metodais, todėl tokios veiklos paklausa nuolat auga. Bendruomenių įstaigos ypač yra svarbios kaimų ir mažų miestelių vaikams, kadangi didėja jų pasirinkimo galimybės užsiimti patrauklia ir prasminga veikla. Tokios įstaigos svarbios dar ir tuo, kad padeda vaikams susieti akademinę veiklą ir konkretų bendravimą bei bendradarbiavimą su vietos bendruomene. Vietos bendruomenė – tai vieta, kurioje sutelkta ilgaamžė kultūra, papročiai ir tradicijos, šventės.

Pastaruoju metu sparčiai steigiami universalūs daugiafunkciniai centrai, teikiantys švietimo, kultūros, socialines ir rekreacines paslaugas, nukreiptas tenkinti tame regione gyvenančių žmonių poreikius. Universalijų daugiafunkcinių centrų atsiradimo teorinių prielaidų analizė (*Universalijų daugiafunkcinių centrų (UDC) steigimas ir plėtra* 2008) rodo, kad šie centrai užtikrins geresnes pradinės mokymosi galimybes kaimo vietovėse gyvenantiems vaikams; užtikrins ikimokyklinio ugdymo ir neformaliojo užimtumo paslaugų geresnį prieinamumą; paskatins kaimo vietovėse gyvenančių asmenų reintegraciją į darbo rinką. Tikimasi, kad centrai padės spręsti švietimo ir socialinių paslaugų kokybės, pasiūlos ir prieinamumo kaimo gyvenamosiose vietovėse problemas.

Vaikų neformaliojo švietimo geografinį prieinamumą galėtų pagerinti ir nevyriausybiinių organizacijų veikla. Kartais privačios įstaigos siūlo tai, ko negali valstybinės institucijos, todėl vaikai čia gali rasti neformalią laisvalaikio veiklą, kurios pasigenda mokykloje. Vaikų neformaliosios veiklos poreikiui užtikrinti itin svarbūs nevyriausybiinių organizacijų (NVO) steigiami vaikų užimtumo ir dienos centrai, vykdančios prevencines programas, kovojantys su vaikų nusikalstamumu. Nevyriausybiinių organizacijų vaidmuo teikiant neformaliojo ugdymo, socialines paslaugas yra labai svarbus, tačiau jų iniciatyvoms palaikyti būtina parama ir bendradarbiavimas su savivaldybėmis. Šiuo metu sėkmingam NVO ir savivaldybės bendradarbiavimui trukdo ne tik lėšų stygius; didelę įtaką turi neigiamas vietos savivaldos atstovų požiūris į NVO, nepasitikėjimas jų vykdoma veikla, taip pat NVO darbuotojų nekompetencija, žinių stygius rengiant projektus gauti finansavimą iš savivaldybės. Dažna politikų kaita savivaldybėse taip pat neigiamai veikia NVO ir savivaldybės bendradarbiavimą – po kiekvienų rinkimų atėjusiems naujiems politikams NVO turi įrodinėti savo organizacijos svarbą. Šiuo metu dažniausios NVO ir savivaldybių bendradarbiavimo formos yra bendros komisijos ir bendros darbo grupės, bendrų projektų vykdymas, asmenų, atsakingų už savivaldybės ir NVO ryšius, paskyrimas, paslaugų iš NVO pirkimas, dotavimas, parama, keitimasis informacija, patalpų, reikalingo inventoriaus skyrimas NVO panaudos būdu. Nevyriausybinės organizacijos dažnai prisideda prie savivaldybių veiklos įvairių socialinių akcijų renginiais, darbais, pilietinėmis akcijomis, įtraukdamos vietos bendruomenes, mokyklas, jaunimo atstovus (Zaleskienė, Rutkauskienė 2003).

Akivaizdu, kad pastaruoju metu gerokai suaktyvėjo neformaliojo ugdymo veikla dienos centruose. Vilniaus mieste dienos centrai yra beveik kiekvienoje seniūnijoje arba veikia prie religinių bendruomenių. Daug vaikų į šiuos centrus nukreipia Vaikų teisių apsaugos tarnybos, policijos komisariatai, mokyklų darbuotojai, kiti specialistai, turintys darbo patirties su probleminio elgesio nepilnamečiais. Esant sunkioms ekonominėms sąlygoms rizikos grupės vaikai (sunkiai besiverčiančių šeimų, nepilnų šeimų, bėgantys iš namų, valkataujantys, vartojantys narkotines medžiagas, turintys polinkių nusikalsti) dienos centruose gali be prievartos, ramioje aplinkoje leisti laiką, ruošti pamokas, tobulėti, įgyti žinių, susirasti draugų tarp bendraamžių ir suaugusiųjų (Merfeldaitė, Petronienė 2009).

IŠVADOS

Pakankamas mokyklų tinklas neužtikrina neformaliojo vaikų švietimo paslaugų geografinio prieinamumo. Beveik visos neformaliojo švietimo mokyklos yra sutelktos savivaldybių centruose ir miestuose, tik viena kita turi filialus rajonuose. Neformaliojo švietimo mokyklos sunkiau pasiekiamos kaimo vietovėse gyvenantiems vaikams. Tokių vaikų neformaliojo švietimo prieinamumą gali pagerinti steigiami universalūs daugiafunkciniai centrai, nevyriausybines organizacijos, vaikų dienos centrai, bendruomenių centrai ir kitos viešąsias paslaugas teikiančios organizacijos. Savivaldybės per mažai išnaudoja šių organizacijų galimybes teikti neformaliojo vaikų ugdymo paslaugas, neskatina šių paslaugų plėtros.

Neformaliojo vaikų švietimo mokyklų lankymas yra jų prieinamumo rodiklis. Nors miesto savivaldybėse lankymo rodiklis yra pakankamai aukštas, kai kuriuose (Kauno, Panevėžio) miestuose jis nesiekia rajono savivaldybių vidurkio, todėl reikėtų intensyvesnės jų plėtros.

Švietimo įstatyme numatyta vaikų pavėžėjimo į mokyklas tvarka neužtikrina prieinamumo principo ir teisės bei galimybės pasirinkti mokyklą, jos tipą, nes vaikai pavežami tik į artimiausią mokyklą. Pavėžėjimas į neformaliojo švietimo mokyklas įstatyme nenumatytas, todėl daugiausia priklauso nuo savivaldybės galimybių. Galima teigti, kad vaiko gyvenamoji vieta riboja jo ugdymą. Su geografinio judrumo problema susiduria ir bendrojo lavinimosi mokyklos, organizuodamos mokinių pažintines ekskursijas, kultūrinius renginius.

Neformaliojo ugdymo galimybes geografiniu aspektu galėtų praplėsti mokyklų bendradarbiavimas su kitomis įstaigomis, nes tai leistų kooperuoti lėšas, kitus išteklius ir užtikrintų vaikams neformaliojo ugdymo paslaugas, labiausiai atitinkančias jų amžių ir poreikius. Be to, bendradarbiavimas suteiktų daugiau galimybių rengiant ir įgyvendinant vaikų kultūrinės edukacijos programas ir kitus projektus.

Gauta 2011 04 20
Priimta 2011 11 15

Literatūra

1. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Nr. IX-1700 „Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų“. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 71-3216.
2. Merfeldaitė, O.; Petronienė, O. 2009. „Universalų daugiafunkcinių centrų veiklos galimybės: savivaldybės darbuotojų požiūris“, *Pedagogika* 96: 129–135.
3. *Popamokinės veiklos veiksmingumas* (tyrimo ataskaita). 2003. Vilniaus pedagoginis universitetas, Sociologinių švietimo tyrimų laboratorija. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tr_ataskaita_040303.doc.
4. *Universalų daugiafunkcinių centrų (UDC) steigimas ir plėtra* (tyrimo ataskaita). 2008. Prieiga per internetą http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/es/UDC%20tyrimas.pdf.

5. Vaikų ir jaunimo kultūrinės edukacijos 2006–2011 metų programa. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 926. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 102-3950.
6. Zaleskienė, I.; Rutkauskienė, L. 2003. „Nevyriausybinų organizacijų vaidmuo teikiant socialines paslaugas“, *Socialinis darbas* 1(3).
7. Želvys, R. 2002. „Švietimo reforma decentralizacijos (centralizacijos požiūriu)“, in *Tarp dviejų pradžių: bandymas kurti regiono švietimo politiką*, sud. R. Bruzgelevičienė, V. Būdienė, A. Poviliūnas, L. Žukauskienė. Vilnius: Knygiai.

ONA PETRONIENĖ, MEILUTĖ TALJŪNAITĖ

Access to non-formal children's education: geographical aspect

Summary

The article deals with the network of different types of non-formal education institutions in Lithuania. Their distribution and possibilities to provide non-formal education to children differ very much, and this does not correspond to the aims of social cohesion. This aspect is on the schedule of the municipals now, because they are the main social actors responsible for non-formal education. The findings suggest that the non-formal education of children in Lithuania, in particular as human resources, differs geographically, since children are the human capital of their “owner” and use the free mobility and opportunities to decide on how and where to exploit their skills and knowledge. Next to the already existing skills and knowledge, mobility for each individual should be ensured so as to acquire additional knowledge and skills as economic, social and cultural resources which will pay dividends in the future, so that Lithuanian non-formal education institutional environment remains a passive person of the “maintenance” area. A wide range of ratings and questionnaires show that subjective factors can account for an incomplete, inadequate and often informal, unacceptable use of human resources in organizations, which leads to the misuse of these resources and does not create any value for Lithuania.

Key words: non-formal children's education, social cohesion